

Peter Verstegen

Tweemaal Verlaine

Peter Verstegen (1938) heeft een rijk oeuvre opgebouwd van vooral vertaalde poëzie. Zo vertaalde hij van Baudelaire Les Fleurs du mal, van Dante (samen met Ike Cialona) de Divina commedia; van Milton Paradise Lost, van Petrarca de Canzoniere, van Rilke de Neue Gedichte, van Shakespeare de Sonnets, Venus and Adonis, The Rape of Lucretia en Hamlet; voorts bundels van Auden (samen met Marko Fondse), Bukowski, Cummings, Emily Dickinson, Goethe, Heine, Verlaine en de bloemlezing Natuur zal kunst nooit blijvend evenaren, met honderd hoogtepunten uit de West-Europese lyriek. Voor zijn vertaling van Nabokovs Pale Fire (Bleek vuur) ontving hij in 1973 de Nijhoffprijs en in 2005 werd hij bekroond met de eerste vertaalprijs van het Fonds voor de Letteren – wegens zijn grote verdiensten als vertaler van poëzie en zijn inzet voor het literair vertalen in het algemeen. In 1993 promoveerde hij op het proefschrift Vertaalkunde versus vertaalwetenschap, dat door zijn polemische inslag veel stof deed opwaaien en nog altijd actuele ideeën over vertaalkunde en vertaalwetenschap bevat. Dat proefschrift werd in 2016 in een nieuwe editie uitgebracht door VertaalVerhaal.

Tweemaal Verlaine

Vertalen is een leven lang leren, zoals iedere vertaler weet die weleens een oude vertaling van zichzelf onder handen neemt voor heruitgave. In de woorden van Peter Verstegen: ‘De vertaler die geen feilen ziet in werk van een kwart eeuw geleden zou aan ernstige stagnatie ten prooi gevallen zijn.’

Die zin komt uit ‘Bleek vuur herzien’ (ook op VertaalVerhaal te vinden), geschreven naar aanleiding van de heruitgave van zijn vertaling van Nabokovs *Pale Fire*. Dat Verstegen in zijn vertaalcarrière zelf niet aan stagnatie ten prooi viel, blijkt misschien nog wel duidelijker uit de verschillende vertalingen die hij gepubliceerd heeft van het gedicht ‘Mon rêve familier’ van Paul Verlaine. Een eerste vertaling verscheen in 1976 in *De Revisor*. Een ‘sarcastische’ vertaling was dat naar eigen zeggen: misschien meer parodie dan vertaling, van een gedicht dat hij destijds als sentimenteel en melodramatisch bestempelde. Al hield het hem toch al jaren bezig.

Dat het hem ook daarna niet losliet, bleek ruim vijftientig jaar later toen bij Van Oorschoot zijn lijvige bloemlezing uit de poëzie van Verlaine verscheen: die was nota bene getiteld *Een droom vreemd en indringend*, naar de beginregel van datzelfde sonnet. De twee contrasterende vertalingen en het commentaar dat hij er beide keren bij schreef, laten mooi zien hoe bepaalde teksten iemand soms een vertalersleven lang blijven bezighouden, en hoe dat in de loop der jaren nieuwe lezingen en nieuwe vertalingen oplevert. Daarom heeft de redactie van VertaalVerhaal deze twee vertalingen en hun toelichtingen hier bijeengebracht in één vertaalverhaal. Vertalen is lezen, een leven lang, is leren, een leven lang.

Mon rêve familier

Je fais souvent ce rêve étrange et pénétrant
D’une femme inconnue, et que j’aime, et qui m’aime
Et qui n’est, chaque fois, ni tout à fait la même
Ni tout à fait une autre, et m’aime et me comprend.

Car elle me comprend, et mon cœur, transparent
Pour elle seule, hélas! cesse d’être un problème
Pour elle seule, et les moiteurs de mon front blême,
Elle seule les sait rafraîchir, en pleurant.

Est-elle brune, blonde ou rousse ? – Je l’ignore.
Son nom? Je me souviens qu’il est doux et sonore
Comme ceux des aimés que la Vie exila.

Son regard est pareil au regard des statues,
Et, pour sa voix, lointaine, et calme, et grave, elle a
L’inflexion des voix chères qui se sont tues.

1976:

Een oude droom van mij

Een droom die ik vaak droom, vreemd en indringend:
Er is een vrouw van wie ik hou – en zij
Houdt ook van mij. Ze is steeds weer verschillend,
Maar steeds begrijpend, en ze houdt van mij.

Zij heeft begrip – al is mijn hart doorzichtig,
Geen mens die het doorziet behalve zij,
En zij alleen schreit tranen die verfrissen
Over die klamme, bleke kop van mij.

Is ze blond, bruin of rood? – Ik weet het niet.
Ze draagt dezelfde lieve naam als een
Van mijn gelieven die het leven liet.

Haar blik is die van een godin uit steen,
En dan haar stem – van ver, stil en sereen:
Een van de stemmen die voorgoed verdween.

Poëzie vertalen is niet iets dat altijd wel lukt als je er maar genoeg tijd in steekt. Zeker als het gaat om poëzie in gebonden vorm, zal een vertaler meestal vrij snel merken of het gedicht zich láát vertalen – of hij, door toeval of voorbeschikking, zodanig materiaal aantreft in zijn eigen taal, dat de inhoudelijke elementen daarin opnieuw kunnen worden gerangschikt op een wijze die ook recht doet aan de vorm van het gedicht, de klank, het rijm, enzovoort.

Nu is bovenstaand sonnet van Verlaine een goed voorbeeld van poëzie die zich eigenlijk niet laat vertalen. Vele jaren geleden heb ik het een tijd lang geprobeerd, zonder dat er iets anders uitkwam dan moeizaam geknutsel. Maar het gedicht bleef in mijn geheugen hangen, en zoals blijkt heb ik het uiteindelijk toch vertaald.

Wat was er dan zo onvertaalbaar aan? Ten eerste is de inhoud onverteerbaar melodramatisch, maar ook de vorm geeft enorme problemen. Het is geschreven in regels van zes voeten. Zesvoetige regels zijn gangbaar in het Frans, maar in het Nederlands is het haast ondoenlijk om in zesvoetige regels een gedicht te schrijven dat de aandacht langer dan één regel gevangen houdt. Het beste is om er vijfvoeters van te maken. Maar dan is het haast niet te vermijden dat er informatie verloren gaat. Het Frans is wel een fractie wijldloperiger dan het Nederlands, maar het is toch niet mogelijk om dezelfde hoeveelheid informatie te verwerken in ca. 16% minder tekst. Natuurlijk is ook het strakke rijmschema een groot probleem, vooral het vinden van twee maal vier gelijkkluidende woorduitgangen voor het octaaf.

Maar de grootste moeilijkheid vormt toch de inhoud. Verlaine was een heel gevoelige natuur, en daardoor is veel van zijn poëzie wel erg sentimenteel. Zo ook dit gedicht. Het is eigenlijk niet serieus te nemen, maar juist de sentimentaliteit had voor mij een onbedoelde humor die mij bijzonder beviel. Kon ik dat aspect misschien extra accentueren? Daarmee zou ik het gedicht stellig vervalsen, maar ook genietbaar maken voor een nieuw publiek.

Ik geloof dat dit in principe moet worden afgewezen, maar heb het toch gedaan. Het ging als het ware vanzelf, toen ik een keer de slaap niet vatten kon, in enkele uren tijds. Het rijmschema is – met veel kunst en vliegwerk van halfrijm en hetzelfde woord nog eens – intact gebleven; de opvallende herhalingen in het Frans (aime; m'aime; tout à fait; tout à fait; m'aime; comprend; comprend; pour elle seule; pour elle seule; elle seule) zijn in het Nederlands wat minder sterk aanwezig, maar toch niet verdonkeremaand (droom; droom; hou; houdt van mij; steeds; steeds; begrijpend; houdt van mij; begrip; doorzichtig; doorziet; zij; zij; zij alleen); de vertaling is, zij het minder welluidend dan het origineel, toch nog behoorlijk welluidend.

Maar de inhoud is, zoals gezegd, vervalst. Niet omdat ik veel informatie heb weggelaten (dat valt wel mee), maar omdat de sentimentaliteit in de vertaling sarcastisch is geworden, vooral door de zevende en achtste regel. Het gedicht heeft iets Dorrestijn-achtigs gekregen. Maar is Hans Dorrestijn eigenlijk niet een van de eersten aan wie je denkt als je zoekt naar een hedendaagse Nederlandse reïncarnatie van Verlaine?

2002:

Mijn oude droom

Ik droom veel van een vrouw, een droom vreemd en indringend,
Ik weet niet wie zij is maar houd van haar en zij,
Al is er iets aan haar dat in mijn droom steeds wisselt,
Zij wordt toch nooit een ander en ze houdt van mij.

Want zij begrijpt mij en al is mijn hart doorzichtig,
Geen is er, ach! die 't ooit doorzag behalve zij,
En geen behalve zij schreit tranen die verfrissen
Over dat bleke en bezwete hoofd van mij.

Heeft ze blond haar, of bruin of rood? Ik weet het niet.
Haar naam, dat weet ik, is welluidend en innemend.
Als van geliefden die het Leven reeds verstiet.

Haar blik lijkt van een beeld te zijn en haar stem komt
Van verre, kalm en ernstig, en in timbre zwemend
Naar stemmen van mijn dierbaren die zijn verstomd.

Met 'Il pleure dans mon cœur' is dit het bekendste en geliefdste gedicht van Verlaine. De vrouw is een gefantaseerd droomwezen, geen werkelijkheid, en doordat dit wordt toegegeven, krijgt het gedicht authenticiteit. De grens van het sentimentele wordt dicht benaderd; toch is het gedicht aangrijpend door de berustende wanhoop die eruit spreekt. De vrouw die van hem kan houden, bestaat alleen in de droom. Lepelletier vertelt dat Verlaine weinig vertrouwen had in zijn succes bij vrouwen: 'Hij was in zijn jonge jaren grotesk van lelijkheid. Hij zag er niet uit als een Mongool, zoals wel gezegd is, maar als een aap, en zijn baviaanse eigenaardigheid kon bij vrouwen die hij ontmoette alleen maar een gevoel van afkeer, tegenzin, misschien zelfs angst en walging wekken. [...] Hij voelde zich ook onhandig en timide tegenover vrouwen. Hij had geen van die onschuldige flirts, die aandoenlijke amourettes van twintigjarigen die vaak de enige poëzie zijn voor jongelui die geen gedichten schrijven.' (L p. 212/3). Het woord 'Mongool' verwees niet naar het downsyndroom, maar naar een licht mongoloïde uiterlijk, als gevolg van ietwat scheefstaande ogen. Verlaine tekende zichzelf in zijn karikaturen vaak als een Chinees met vlecht, dunne baard en koeliehoed. Overigens is er een getekend portret van de 25-jarige Verlaine, van Jules Péaron, waarop Verlaine een soort verwilderde schoonheid te zien geeft. Sinds zijn drieëntwintigste had hij snor en baard laten staan, die hij nooit meer af zou scheren, en dat maakte waarschijnlijk verschil. Op de meeste foto's die van Verlaine bestaan is de extreme lelijkheid niet te constateren. Ze tonen een geposeerd waardig heer met een groot kalend hoofd. De laatste tien jaar van zijn leven werd van hem gezegd dat zijn uiterlijk het midden hield tussen dat van een sater en Socrates.

Verlaine zelf was erg gehecht aan 'Mon rêve familial'. Er is een mogelijk apocrief verhaal dat hij in december 1895, enkele weken voor zijn dood, werd gefêteerd door jonge bewonderaars in café François Premier. Toen ze Verlaine vroegen wat zijn favoriete eigen gedicht was, declameerde hij met doffe, toonloze stem 'Mon rêve familial'. Op dat moment verscheen een 'harpij met woeste haren' die de dichter gebod om mee te komen, een bevel waaraan hij lijdzaam voldeed. Die vrouw moet Eugénie Krantz zijn geweest, een voormalige demi-mondaine met wie Verlaine zijn nadagen deelde en voor wie hij heel mooie gedichten geschreven heeft.